

Vse od svojih začetkov igrajo univerze pomembno vlogo v družbi. Ta njihova vloga se ne zmanjšuje, temveč postaja v današnjem globaliziranem svetu vedno pomembnejša s tem, ko postaja znanje vedno bolj pomembna dobrina in konkurenčna prednost.

Namesto trikotnika diamant znanja

Tekst

Gregor Majdič

V Evropi vse od sredine 19. stoletja poteka soočenje dveh stališč o vlogi univerz. Eno stališče je zagovarjal John Henry Newman, angleški teolog in filozof, morda najbolj znan po izreku, da »ozka specializacija proizvede omejeno miselnost«. Newman je bil vnet zagovornik izobraževanja in je zagovarjal stališče, da morajo biti univerze zbirališče mislecev s širokim znanjem in pogledom na svet. Vendar pa je hkrati menil, da je njihova osnovna naloga vzgoja in učenje študentov, ne pa tudi raziskave, ki naj bi se po njegovem izvajale zunaj univerz.

Nasprotno pa je Wilhelm von Humboldt, starejši brat znanega naravoslovca Alexandra von Humboldta, zagovarjal stališče, da morata biti tako raziskovanje kot poučevanje študentov neločljivo povezani pri delovanju univerz in da lahko le odlično raziskovalno delo vodi v odlične univerze, ki bodo študentom predajale najnovejše znanje. Humboldtova miselnost je vodila v razvoj sodobnih univerz, kjer je raziskovalno delo enako pomembno kot pedagoško delo, in danes spadajo med najuglednejše in najuspešnejše svetovne univerze tiste, ki sledijo Humboldtovemu modelu. Seveda pa še posebej v današnjem času ne smemo pozabiti Newmanove misli »ozka specializacija proizvede omejeno miselnost«, saj je širina znanja v današnjem svetu izjemno pomembna.

V sodobnem času se svet hitro spreminja. Z informacijsko revolucijo se je povsem spremenil dostop do znanja. Včasih je bilo znanje dostopno le redkim izbrancem iz višjih slojev družbe, danes pa sta vstop na univerze in pridobivanje znanja omogočena vsem. Poleg znanja, ki ga pridobimo iz izobraževalnih inštitucij in v knjigah, so danes neizmerne količine znanja (in neznanja) prosto dostopne tudi na svetovnem spletu. To je sicer odlično, saj je znanje dostopno vsakomur, ki ga želi poiskati, a hkrati prinaša težave, saj je pogosto težko ločevati, kaj je resnično znanje in kaj ne.

Delno je rezultat tega tudi vedno večje nezaupanje v stroko, saj danes vsakdo lahko najde potrditev za svoje mišljenje ali trditve, pa če so te še tako nenavadne in temelječe na neznanju, v kakšnih zapisih na spletu. Zato bo moralo biti pri vzgoji bodočih generacij mladih izjemno pomembno privzgojiti kritično razmišljanje in sposobnost preverjanja, katere informacije so resnične in jim lahko zaupamo in katere ne. Pri tem bi morale imeti najpomembnejšo vlogo že danes, vsekakor pa bodo morale prevzeti to vlogo v prihodnje vse izobraževalne inštitucije, od osnovnih šol do univerz.

Z odpiranjem in širjenjem znanja ter grajenjem družbe znanja, o kateri tako radi govorimo, morajo imeti univerze skupaj z osnovnimi in srednjimi šolami osrednjo vlogo pri ustvarjanju takšne družbe znanja. A da bodo univerze to vlogo lahko dobro opravljale, se morajo tudi same prilagajati sodobnemu sve-

tu in družbi, hkrati pa dosledno spoštovati znanje in gojiti kulturo spoštovanja znanstvenega razmišljanja.

Sistem odprte znanosti

Univerze imajo pomembno vlogo tudi v sodobni družbi in gospodarstvu kot ustvarjalke znanja in kot prenašalke novega znanja v gospodarske produkte, javne službe in v napredek družbe. Imajo najpomembnejšo vlogo pri izobraževanju mladih in celotne družbe in na ta način koristijo celotni družbi. Vedno večjo vlogo igrajo tudi v globalizaciji in internacionalizaciji, saj se v sodobnem svetu čedalje pogosteje srečujemo z zapletenimi družbenimi problemi, ki niso omejeni na eno državo ali regijo in ne poznajo meja. Migracije, podnebne spremembe, nove bolezni, kot je covid-19, in podobno niso omejene na posamezne države, ampak predstavljajo svetovne probleme, s katerimi se lahko ukvarjamo le kot globalizirana družba. Da se bodo univerze uspešno spopadale s takšnimi problemi in ostale pomembni družbeni dejavniki, se morajo prilagajati sodobnemu svetu. Ne smejo ostati le tihi opazovalci sprememb v svetu, temveč morajo ostati ali postati pomembni dejavniki v kreiranju sodobnega sveta, podobno kot so bile v preteklih stoletjih.

Evropa ima izjemno močno tradicijo odličnih univerz, ki so v preteklosti že prispevale in še danes veliko prispevajo k napredku družbe. Na splošno pa za večino evropskih univerz še vedno velja, da so premalo vključene v družbo, tako v povezavah z gospodarstvom kot tudi z družbo v celoti. Mreža evropskih univerz ima vse možnosti, da postane eden najpomembnejših deležnikov pri ustvarjanju nove, sodobne, globalizirane družbe, ki bo bolj vključujoča in bo skrbelo za dobro vseh članov družbe, tako z gospodarskim napredkom kot družbenimi spremembami.

Univerze lahko to dosežejo s širjenjem meja bazične znanosti, s povečevanjem inovacijskih ekosistemov, z ustvarjanjem in podpiranjem inovativnih rešitev družbenih problemov, z izobraževanjem prebivalstva in s pomočjo aktivnim državljanom pri spreminjanju našega življenja in dela. Univerze se bodo morale v prihodnosti še bolj kot danes povezovati in delovati zunaj meja nacionalnih okvirov (ob ohranjanju nacionalne identitete). Spodbujati bodo morale delovanje prek državnih meja ter meja znanstvenih področij.

Vzgjati bodo morale generacije s širokim, interdisciplinarnim znanjem, ki se bodo lahko lotevale globalnih težav, s katerimi se sooča človeštvo. Postati bodo morale še bolj vključene v družbo, preiti v sistem odprte znanosti in se še bolj kot danes povezovati z drugimi deležniki družbe. Ob tem pa bodo morale ohraniti in razvijati osnovne vrednote akademskega okolja, kot so svoboda in neodvisnost razmišljanja in izražanja, odličnost v poučevanju in raziskovanju, etično delovanje in zaupanje, enakopravnost in nediskriminatornost, transparentnost pri nagrajevanju in dodeljevanju sredstev za poučevanje in raziskovanje ter transparentnost, vključenost in sodelovanje pri pridobivanju znanja znotraj širše družbe.

Osrednji izzivi pri modernizaciji univerz so podpora odličnosti zaposlenih na univerzah in izboljšanje delovnih razmer za vse zaposlene, spodbujanje sodelovanja med akademskim in neakademskim sektorjem, prehod v odprto dostopno znanost, vključenost celotne družbe v razvojno in inovacijsko dejavnost akademske skupnosti, vključitev univerzitetnih infrastruktur v inovacijske ekosisteme, zaupanje v akademsko in strokovno znanje s skrbjo za etičnost delovanja in raziskovalno integriteto ter povezovanje univerz v široke mreže, ki bodo sposobne reševati kompleksne družbene probleme.

Ljudje smo univerza

Človeški viri so najpomembnejši del vsake družbe, vključno z univerzami. Odlični pedagogi in raziskovalci so tisti, ki vodijo k napredku celotne družbe z ustvarjanjem novega

znanja in predajanjem tega znanja naslednjim generacijam. Vendar pa se tu postavljajo številni izzivi. V preteklih desetletjih je postalo ocenjevanje akademskega dela birokratsko/meritokratsko. Raziskovalci in pedagogi na številnih univerzah se danes borijo z zbiranjem bibliometričnih točk, povsem pa smo pozabili na vsebinsko ocenjevanje raziskovalnega dela.

Seveda je treba tudi v akademskem svetu imeti merila ocenjevanja uspešnosti posameznikov, vendar pa to ne sme biti enostavno zbiranje točk z objavljanjem znanstvenih člankov. S sistemom, ki se je uveljavil v zadnjih desetletjih, silimo zaposlene na univerzah k zbiranju čim več točk, brez prave vsebinske ocene njihovega dela in vpliva na družbo. Pri tem se pogosto ocenjuje samo ali predvsem raziskovalna uspešnost, pozablja pa se na pedagoško, strokovno in umetniško delo, ki je ravno tako pomembno za odlične univerze.

Številne univerze so to že spoznale in rezultat tega sta dve mednarodni deklaraciji, deklaracija Dora in leidenski manifest, ki govorita o tem, da je treba pri ocenjevanju akademskega dela preiti iz kvantitativnega točkovanja v kvalitativno ocenjevanje uspešnosti. To seveda prinaša številna vprašanja, sploh v majhnih državah, kot je Slovenija, ko je pogosto težko zagotoviti neodvisno vsebinsko ocenjevanje, a v današnjem povezanem svetu se je tudi temu mogoče izogniti. Danes večina raziskovalcev pa tudi pedagogov deluje v mednarodnem prostoru, ki je dovolj širok, da lahko zagotovi neodvisno ocenjevanje in vrednotenje uspešnosti.

V večini držav imajo pri ocenjevanju uspešnosti še vedno pomembno vlogo faktorji vpliva revij, ki naj bi pokazali uspešnost posameznih raziskovalcev, čeprav so številne analize pokazale, da je takšna uporaba faktorjev vpliva revij povsem zgrešena. Zato bo nujno povsem spremeniti sistem in poiskati nove načine ocenjevanja, ki ne bodo temeljili na kvantitativnem zbiranju raziskovalnih točk, temveč bodo upoštevali vsebinsko kvaliteto tako pedagoškega kot raziskovalnega in tudi umetniškega dela ter njihovo pomembnost za družbo, to pa bo vodilo v izboljšanje dela na vseh ravneh univerze.

Bolj kot doslej bo treba v prihodnosti skrbeti za stalno izobraževanje zaposlenih. V preteklosti smo se raziskovalci poglobljali le v svoje ozko področje raziskav, univerze prihodnosti pa bodo morale povečati interdisciplinarnost in sodelovanje med različnimi sektorji. Sodobni svet prinaša vedno nove izzive.

Digitalizacija družbe, prehajanje v sistem odprte znanosti, objavljanje raziskovalnih podatkov, vedno zahtevnejše multidisciplinarnе raziskave in prenašanje znanja v družbo – vse to zahteva široko znanje, ki ga lahko pridobivamo le s stalnim izpopolnjevanjem in nadgrajevanjem znanja. Zato bodo morale univerze še bolj kot zdaj v prihodnosti skrbeti za napredovanje znanja vseh svojih zaposlenih, ki bodo le tako lahko sledili družbenim spremembam in uspešno vzgajali in skrbeli za nove generacije mladih, nosilcev prihodnjega razvoja družbe.

Univerze so del družbe

Veliko bolj kot sedaj je treba začeti spodbujati sodelovanje med akademsko sfero in širšo družbo, ne le gospodarstvom, temveč z vsemi segmenti civilne družbe. Univerze delujejo v širokem socioekonomskem okolju, kjer sodelovanje med univerzami in gospodarstvom, javnim sektorjem in civilno družbo bogati in pospešuje razvoj družbe na vseh področjih. Da bomo to dosegli, je treba spremeniti razumevanje pomembnosti sodelovanja na enakopravnih temeljih. Sodelovanje pod prisilo nikoli ne obrodi sadov, vsako sodelovanje mora biti zgrajeno na medsebojnem interesu partnerjev, ki si zaupajo in sledijo podobnim ciljem.

Univerze so del družbe in morajo biti vanjo vključene s svojim delovanjem. Kot ustvarjalke in prenašalke znanja imajo lahko na marsikaterem področju vodilno vlogo, a le

Univerze čakajo v prihodnosti številni izzivi. Še večjo vlogo kot danes bodo morale imeti v delovanju celotne družbe in verjetno bi morali namesto o trikotniku znanja, ki zajema učenje, raziskave in inovacije, začeti govoriti o diamantu znanja, kjer je vključena še družbena vloga univerz.

v krogu enakopravnih partnerjev, ki univerzam takšno vodilno vlogo priznavajo zaradi njihovih dosežkov, ne pa zaradi zgodovinskega momenta. Univerze se morajo približati družbam, sodelovati z ljudmi in reševati njihove težave, saj drugače znanje, ki se poraja in ustvarja na univerzah, lahko postane samo sebi namen brez širšega družbenega pomena.

Hkrati pa morajo univerze ohranjati samostojnost in neodvisnost. Izjemno pomembna vloga univerz v takšnih mreženjih je ravno njihova neodvisnost in akademska svoboda. Univerze s stabilnim financiranjem lahko tvegajo in raziskujejo tudi takšna področja, na katerih je veliko možnosti za neuspeh, a predstavljajo v primeru uspehov velike preskoke. Univerze lahko delujejo na področjih osnovnih znanosti, katerih dosežki bodo morda pomembni za družbo šele čez desetletja.

Gospodarske družbe se takšnih projektov ne lotevajo zaradi vprašljivega in preveč dolgoročnega uspeha, civilna družba pa se jih ne more lotiti zaradi pomanjkanja sredstev in znanja. Univerze zato morajo predstavljati tisti sektor enotnega inovacijskega okolja, ki lahko najbolj prispeva k nastajanju novega znanja, to pa bogati celotno družbo, tako z družbenimi spremembami kot z gospodarskimi uspehi. Za takšno delovanje univerz pa mora biti zagotovljeno njihovo stabilno financiranje, ki omogoča vrhunsko raziskovanje ob dopuščanju akademske svobode in možnosti samostojnega strateškega odločanja o dolgoročnih ciljih.

Prosto dostopna znanost

Znanost se je v zadnjih desetletjih spremenila iz svobodne izmenjave idej v objavljanje znanstvenih rezultatov v znanstvenih revijah, ki jih izdajajo tržno usmerjene založbe v zasebni lasti. Takšnim založbam je seveda osnovno vodilo dobiček in to se kaže tudi v znanstveni politiki, ki jo soustvarjajo.

V zadnjih letih se je pogled na izmenjavo znanstvenih rezultatov začel počasi spreminjati s filozofijo odprtega dostopa do znanstvenih objav, vendar pa znanstveno objavljanje še vedno ostaja ena od najbolj dobičkonosnih gospodarskih dejavnosti, ne pa prosta izmenjava idej, ki lahko koristi celotni družbi. Odprta znanost pa ne zajema le prosto (brezplačno) dostopnih znanstvenih člankov, ampak predstavlja tudi širši koncept proste dostopnosti vseh podatkov, pridobljenih med raziskavami, prosto dostopne opise metod dela, javno in odprto ocenjevanje rezultatov pa tudi transparentno oblikovanje znanstvene politike.

Za popolno prevlado odprte znanosti bo treba spremeniti ne le sisteme dela in ocenjevanja uspešnosti, temveč tudi miselnost akademske skupnosti, ki je navajena klasičnega sistema znanstvenega objavljanja. Ustvariti bo treba prosto dostopne platforme za objavljanje raziskovalnih rezultatov, ki ne bodo temeljile na faktorjih vpliva revij, temveč na demokratičnosti objavljanja in odprtosti ocenjevanja.

Eden od korakov v tej smeri je ustanovitev evropskega portala odprte znanosti, ki bo predstavljal alternativo komercialnim znanstvenim revijam. Znanje bo prek takšnih portalov postalo prosto dostopna dobrina, ki bo na voljo vsem deležnikom v družbi, ne le vase za-

Sodobne univerze bi morale bolj kot doslej biti aktivne v razpravah o vseh ključnih družbenih vprašanjih, vendar ne s pokroviteljskim pristopom, temveč z enakovredno, demokratično razpravo. Spodbujati morajo željo po znanju pri vseh prebivalcih, prisluhniti civilni družbi pri njenih morebitnih strahovih ob dosežkih znanosti in strahove razgnati z umirjeno razpravo.

prti znanstveni skupnosti, in bo tako lažje ter bolj učinkovito prispevalo k napredku družbe.

Reševanje družbenih problemov

Univerze se morajo začeti bolj kot zdaj povezovali z družbo. Njihova vloga ne sme biti več samo izobraževanje študentov in razvoj novega znanja za objavo v znanstvenih revijah, temveč se morajo aktivno vključevati tudi v reševanje družbenih problemov in aktivno nastopati v javnih razpravah. Odmaknjenost akademske skupnosti od družbe je privedla do škodljivih gibanj v sodobnih razvitih družbah, ki zanikajo strokovnost in znanje, kot so gibanja proti cepljenju, zavračanje sodobnih znanstvenih dosežkov, verovanje v različne teorije zarot in na splošno zavračanje znanja.

Sodobne univerze bi morale bolj kot doslej biti aktivne v razpravah o vseh ključnih družbenih vprašanjih, vendar ne s pokroviteljskim pristopom, temveč z enakovredno, demokratično razpravo. Univerze morajo spodbujati željo po znanju pri vseh prebivalcih, prisluhniti civilni družbi pri njenih morebitnih strahovih ob dosežkih znanosti in strahove razgnati z umirjeno razpravo. Le z večjo izobraženostjo prebivalstva bomo dosegli večje zaupanje v znanost in njene dosežke in presegli prepogosto zavračanje sodobnih dosežkov znanosti, kar dolgoročno škoduje celotni družbi.

Univerze morajo razviti medsebojno zaupanje z družbo. Postati morajo tisti družbeni dejavnik, ki mu ljudje zaupajo in se nanj obračajo z vprašanji, kar bo dolgoročno vodilo v družbo, v kateri bo znanje spet vrednota. Takšno delovanje univerz bo povečalo zaupanje ljudi v znanje in v univerze, rezultat tega pa ne bo le bolj izobražena družba, ki bo razumela in sprejemala znanstvena dognanja, temveč tudi večja javna podpora univerzam, ne nazadnje tudi finančna, saj bodo ljudje prepoznali koristnost univerz.

Univerze čakajo v prihodnosti številni izzivi. V delovanju celotne družbe bodo morale imeti še večjo vlogo kot danes in verjetno bi morali namesto o trikotniku znanja, ki zajema učenje, raziskave in inovacije, začeti govoriti o diamantu znanja, kjer je vključena še družbena vloga univerz. Digitalizacija predstavlja izziv za univerze, saj se bodo morale prilagoditi pri poučevanju novih, digitaliziranih generacij, in hkrati mlade pripraviti za nova delovna mesta. Številna stara delovna mesta izginjajo, pojavljajo se nova, predvsem digitalna, tudi tradicionalna pa se korenito spreminjajo.

Univerze bodo morale izstopiti iz klasičnih delitev na posamezne znanstvene discipline ter gojiti in spodbujati sodelovanje med različnimi disciplinami, saj bomo lahko le z interdisciplinarnostjo reševali številne probleme sodobnega sveta, ki se že pojavljajo ali se bodo pojavljali v prihodnje, kot so podnebne spremembe in nove bolezni. Takšne spremembe čakajo vse univerze, tudi slovenske, saj bodo le tako sledile obsežnim družbenim spremembam, ki smo jim priča v današnjem času. Samo z aktivnim sodelovanjem bodo univerze odgovorno prevzele svojo nujno vlogo pri sooblikovanju teh sprememb in ne bodo le neme spremljevalke in opazovalke spreminjanja družbe in sveta. ●